

Bebyggelsepolitik för standardupplevelser?

Bertil Fridén

Sannolikt är för de flesta av oss ganska få moraliska principer ovillkorliga, basala i den här meningen. Första Mosebokens dekalog består av en uppräkningslista av basala principer. "Du skall", "Du skall icke", "Du skall ...". Inga reservationer anges, t. ex. "du skall icke döda såvida inte ...". Det att icke döda påstås ha ett ovillkorligt egenvärde, liksom de övriga buden. I varje fall är det så formulerat. Men till och med dessa tio bud är sannolikt omöjliga att upprätthålla som ovillkorliga levnadsregler. För de flesta människor är vissa värden mer basala än andra. Att vara frisk och älskad vill man kanske gärna se som basala egenvärden medan däremot pengar har ett instrumentellt värde, som något man gärna vill ha på grund av att man kan åstadkomma något (annat) med dem. Att ta ställning till ett handlingsalternativ som medel för något annat är inte enbart en värdering; det måste

Tema: bebyggelsevård – etik

Händelser som förstörelsen av bron över Neretva i Mostar och branden i Katarina kyrka för några år sedan väcker stor sorg och upprördhet hos många människor.

Varför delar till och med vi, som aldrig upplevt bron, den sorg Slavenka Drakulic beskrev i *Bagdad Express*?¹ Varför ville så många bidra till att finansiera återuppbyggandet av en kyrka som de sannolikt aldrig besöker? Kanske borde man nöja sig med att med glädje konstatera att så är fallet. Men inför valet av rätt bebyggelsepolitiska åtgärder räcker det knappast. Handlar det om något som har värde *i sig*, är det frågan om basala värden, eller om medel för något djupare, om något instrumentellt?

ju grunda sig på en bedömning av sakförhållanden: nämligen huruvida handlingen verkligen har den egenskapen. Det innebär bl. a. att information och kunskap kan påverka de icke-basala värderingarna. Humes insikt att det inte går att dra logiskt ofrånkomliga normativa slutsatser ur icke-normativa premisser t. ex. teoretiska, förbjuder inte att t. ex. empiriska påståenden i kombination med normativa kan bestämma icke-basala värderingar.

En kulturmiljöpolitik gör knappast anspråk på att formulera ovillkorliga värden. Det vore orimligt att kräva av den att kunna säga vad som är lämpligt *under alla omständigheter*. Det ena eller andra handlingsalternativet skall anses bäst därför att ..., även om detta senare villkor inte alltid specificeras explicit. Bebyggelsemiljöer bär på icke-basala snarare än basala värden. Det skulle betyda att vi saknar bron i Mostar

INTERIÖR AV KYRKORUMMET FRÅN 1897.

eller Katarina kyrka därför att de betyder något särskilt för oss i den meningen att de är medel för basala värden.

I praktiken förefaller det mig som att kulturmiljöpolitiken under lång tid implicit eller explicit arbetat med vissa bestämda ganska basala värden. Visserligen påstås ibland kulturmiljöer besitta inneboende värden men närmare besedda verkar även dessa gå tillbaka på basala värden som rör människans behov. Två slags värden tycks ständigt dyka upp i samband med restaurering och kulturmiljöpolitik: i sina val förefaller restaureringsideologierna och kulturmiljövården värna om byggnaden som input i en erfarenhet resp. som källa till information; att försöka betjäna nuvarande och framtida generationers *upplevelser* och *kunskap*. Samma grundvärden lyfts fram som centrala i den officiella svenska byggnadsvården. Erik Nordin och Axel Unnerbäck uttryckte det t. ex. nyligen i ett halv-officiellt försök att systematisera ett slags Riksantikvarieämbetets kriterier för att selektera objekt för offentliga skyddsinsatser. Kunskap ("dokumentvärde") och upplevelse lyftes fram som allmänna kvalitéer som mer specificerade borde kunna ligga till grund för urvalskriterier². Traditionellt kan kulturmiljövården kanske sägas ha givit dessa begrepp ganska speciella uttolkningar som: *homogeniserande* upplevelse och *akademisk* kunskap³. Det är inte unikt. Bron över Neretva liksom de mäktiga bergen Devin utanför Bratislava och många andra platser har kontrollerats av olika makter och betytt mycket för olika folkgrupper genom historien. Deras företrädare har kunnat uppfatta dem

Devin, borg på en hög klippa vid sammanflödet av floderna Donau och Morava. Jungfrutornet.

som materialiseringar av just den egna kulturen. Devin var t. ex. en gång i tiden en viktig träffpunkt för slovakiska nationalisterna varför det har funnits och finns starka antikvariska krafter som vill restaurera och använda borgen som en renodlad, homogeniserad, symbol för den slovakiska kulturen.

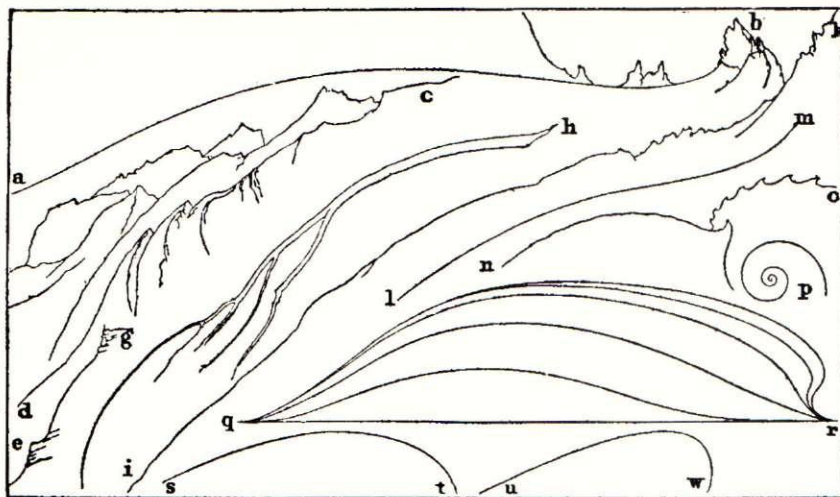
Men frågan är om upplevelse och kunskap är de bästa utgångspunkterna för en bevarandepolitik i ett demokratiskt och mångkulturellt samhälle som vårt eget och hur de i så fall skall uppfattas. Är de lämpliga om de ges innebörden akademisk resp. homogeni-

serande? Mostarbron och Devin kan precis lika väl uttrycka mångfald, ses som ett slags fredsmonument. Är dessa värden basala i sin ospecificerade form? Är det verkligen där värdet egentligen ligger i det byggda kulturarvet? Det är dessa frågor jag vill diskutera.

1.

Men allra först kanske frågan behöver ställas om samhället alls kan, behöver eller bör ha någon ståndpunkt. Att försöka bestämma den objektivt tycks fåfängt. Många har mer eller mindre explicit gjort anspråk på att tillämpa

Ruskins illustration av sin tes: "nature is alike in all her works". bilden återger en rad naturformationer av olika slag: allt från glaciär- och bergsformationer till spår av en masks rörelser och konturen av ett salviabladd.

ett objektiva värdebegrepp, men det är knappast djärvt att påstå att alla försök misslyckats. Man har exempelvis i anknytning till thomistisk naturrättsteori försökt inventera vad som utgör "det goda livet", vad människor egentligen behöver och därur härleda principer. Andra har gjort avstamp i evolutionsteori (vad som anses avgörande för att människan som art skall överleva). De kulturhistoriska värdena har då setts inte som basala utan som instrumentella för dessa respektive ändamål, men objektiva härledbara. En av dem som försökte en något annorlunda väg var John Ruskin. Ett sätt att etikettera hans komplexa synsätt är att säga att arkitekturens värde ligger i formens fullkomlighet. De fullkomligaste formerna, de som var både skönast och mest funktionella, ansåg han, var de som var de mest naturliga. Det var möjligt att t. ex. i bladmönster eller alpformationer hitta former som var snarlika de optimalt sköna och bär-

kraftiga gotiska valven. Grunden till hans resonemang utgjordes alltså av ett slags naturrättslik estetisk princip. Men de absurda resultaten (i historiens ljus) av både Ruskins egna och andras försök att tillämpa sin "objektiva" värdering visar det orimliga i anspråket⁴.

Vad finns det då för alternativ? Finns det ett slags bebyggelsepolitikens "laissez faire – laissez passer"? Är man beredd att acceptera att värderingen skall bygga på folkets subjektiva värderingar tycks den ekonomiska teorin ge oss anledning att tycka så. Det bästa sättet på vilket vi kan avläsa individernas värderingar är genom deras faktiskt gjorda val. Eftersom valen på marknaden är mätbara (i pristermer) och det faktiska priset (givet vissa förutsättningar) uttrycker det marginella värdet av en produkt, är marknadspriset ett kraftfullt uttryck för samhällsmedlemmarnas värderingar, trots att detta uttryck korrumpas av inkomstskillnader, monopolmakt, politiska interventioner

och annat. Visst det på alla vis otillfredsställande – men antagligen på ett systematiskt sätt. Människornas värdering av "gemensamma angelägenheter"⁵ (som en vacker stadsmiljö att flanera i, eller ren luft), eller av situationer där långsiktighet (hur något skall vara om, säg, 50 år), spelar roll och där tillgången på information är avgörande (t. ex. angående miljökonsekvenserna av en handling), får inte ett adekvat uttryck i marknadspriset.

I den ekonomisk-teoretiska litteraturen råder stor konsensus om marknadsmekanismens ofullkomlighet och ofullständighet men författare lägger helt olika vikt vid dem⁶. Den ekonomiska teorin ger oss i dessa fall dålig insikt i *hur* människor värderar; den säger oss bara *att* marknadsvärdena kan förväntas representera värderingarna dåligt. Detta borde leda till att det offentligas uppmärksamhet särskilt riktas mot dessa områden och att marknadsuttrycken kompletteras eller balanseras med en politisk beslutsprocess. På så sätt finns det demokratiska skäl för en bebyggelsemiljöns laissez-faire-hållning som bygger på en så tunn bild som möjlig av individernas behov och överlåter så mycket som möjligt förutsättningslöst till deras eget val.

Vad det skulle kunna innebära framgår av Isaiah Berlins begrepp "negativ frihet"⁷. Negativ frihet kanske enklast förstås utifrån sin kontrast: "positiv frihet". Med "positiv frihet" avser Berlin den frihet det innebär att obehindrat utvecklas i enlighet med sin bestämelse i en eller annan mening. Den kan definieras i termer av "what X would have chosen if he were something he is not, or at least not yet"⁸.

Ett exempel kan väl vara det Marx frihetsbegrepp som säger att arbetare ibland tack vare sin alienation är fångade i ideologiska opiedimmor och därför oförmögna att vara fria. Arbetarens frigörelse är då inte enkelt att hon skaffar sig rätt att välja vad hon vill, sådan (ideologiskt förblindad) som hon nu är, utan att hon genom frigörelse från destruktiva maktsystem kan bli fri att förstå sitt eget bästa, fri från de ideologiska vanföreställningar som förhindrar henne från att bli "verkligt" fri. Hennes fria val är därför inte med nödvändighet det val hon faktiskt gör eller ens skulle göra i dagsläget om hon vore formellt fri. Frågan om hennes val är fritt utsätts så att säga för en överprövning. När det gäller bebyggelsens värde motsvaras närmast det positiva frihetsbegreppet av de försök till objektiva värdebegrepp som utvecklats och berörts ovan. Hos Nordin och Unnerbäck definieras exempelvis upplevelsevärde i deras taxonomi inte som det individerna faktiskt upplever utan upplevelsen *förutsatt* att den är rimlig. Upplevelsen överprövas.

I kontrast till detta betyder negativ frihet att individen har rätt att göra vad som helst utan att någon annan intervenerar. Det är denna frihet utan innehållsliga kriterier eller restriktioner som Voltaire säger sig vara beredd att dö för. Frihet blir en formell rätt. Detta utesluter inte alls att individen i sitt fria val *väljer* via marknadsval eller politik att överlämna ett ansvar till "experter", ungefär som konstköparen för sin investeringskalkyl kan efterfråga konstexpertens värdering. Men det är hennes val och hon gör det för att "experternas" subjektiva värderingar

uppfattas som mer välinformerade och lämpliga än ens egna snarare än för att dessa skulle känna till något slags objektivt värde.

Problemet är emellertid vad det innebär att vara fri när man inte lever i ett vakuum utan i ett samhälles i komplexa relationer. Redan den upplysningsfilosofi som varit så viktig för vår förståelse av frihet och demokrati menade att den fria människan måste få leva autentiskt vilket innefattade rätten att få sin kulturella identitet erkänd. Mot bakgrund av "språk"-konflikterna i Quebec har idéhistorikern Charles Taylor påpekat att det här ligger en motsättning mellan individens rätt till likhet inför lagen och hennes rätt att få sin kultur erkänd och att denna konflikt innebär att samhället inte kan ha en hur "tunn" bild som helst av människornas behov. Spänningen har blivit akut i samband med frågan om olika minoritetsgruppers rätt till särbehandling. I provinsen Quebec har man exempelvis infört lagar som förbjuder affärsinnehavare att skylta på engelska med hänvisning till den franskspråkiga kulturens rätt att överleva. I detta fall står alldeles tydligt principen om lika behandling och rätten till sin egen kulturella identitet (som det uppfattas av lagstiftaren i Quebec) i motsättning till varandra.

Taylor uppfattar den senare rätten på så sätt att parallellt med idén om alla människors lika värde växte, under upplysningstiden, en förändrad syn på människans identitet fram. Han talar om en

individualiserad identitet, en identitet som är speciell för mig och som jag upptäcker hos mig själv. Denna före-

ställning växte fram tillsammans med ett nytt ideal, idealet att vara trogen sig själv och sitt eget särskilda sätt att vara.⁹

Idealet var inte längre att skapa ett gott liv genom att leva i enlighet med vissa religiösa principer, att utföra en uppgift i Guds tjänst, eller följa en viss idé. Det handlade om att komma i kontakt med sina känslor. Kvaliteten i människans liv var avhängigt av om man lyckades leva "autentiskt". "Rousseau ger till och med ett namn åt den intima kontakt med en själv som är mer grundläggande än någon moraluppfattning och som är källan till sådan glädje och förnöjelse: "*förnimmelsen av tillvaron*"¹⁰. Herder talade om att varje människa hade sitt eget "mått". "Det finns ett visst sätt att leva mitt liv på som är *mitt* sätt", skriver Taylor med hänvisning till Herder,

Jag uppmanas leva mitt liv på detta sätt och inte efter mönster från någon annans liv. Men detta ger en ny vikt åt föreställningen om att vara trogen sig själv. Är jag inte det missar jag poängen med mitt liv; jag uppfattar inte vad det att vara mänsklig betyder för *mig*.¹¹

Både principen om lika värde och autenticitetsidealet växte fram ur den gamla feudala samhällsordningens fall. Båda är fortfarande hotade, menar Taylor. Individen måste än idag, ständigt erövra sitt inre värde gentemot försök att definiera henne genom hennes "roller". Men detta inre värde, denna ens egen djupt personliga identitet, formas inte monologiskt utan dialogiskt. Det formas i relation till dem som står närmast oss. "Betänk

vad vi menar med *identitet*." skriver Taylor,

Den är vem vi är, 'varifrån vi kommer'. Den är som sådan den bakgrund mot vilken våra smaker och begär och åsikter och strävanden får mening. Om jag kommer i kontakt med några av de saker som jag sätter störst värde på enbart genom den person jag älskar, blir hon en del av min identitet.¹²

Taylor menar att behovet av erkännande ligger i själva identitetens natur. Och vår identitet behöver ett erkännande inte bara på det intima planet utan även på det sociala. Han hänvisar som exempel på det senare till Frantz Fanons tanke att koloniserarna underkuvade bl. a. med hjälp av att påtvinga folken förnedrande eller självförnekande bilder av dem själva.¹³

Med denna utgångspunkt kolliderar två slags rättigheter: rättigheten till lika behandling inför en särartsblind offentlighet, och rätten till att få sin särart erkänd. "Den unika identiteten hos denna enskilda individ eller grupp, deras olikhet gentemot alla andra"¹⁴ behöver ett erkännande precis som individens formella lika rättigheter. I den kanadensiska debatten har kravet på erkännande av särarten ställts emot individens rättigheter i Canadian Charter of Rights. Försvare (bl. a. Taylor själv) av särartspolitikerna i Quebec menar att den är nödvändig för själva överlevandet av särarten, i detta fall den franskspråkiga kulturen.

Poängen med denna långa utveckling är att belysa tanken att samhället exempelvis för att kunna välja mellan att vara särartsblindt eller särartsrättvist svårligen kan undgå att ha en stånd-

punkt om människans behov eller livets mening. Det "liberala" och rättvisa samhälle "som i sin egenskap av samhälle inte hyser någon faktisk uppfattning om livets mål", är en fiktion.¹⁵ Taylor själv förefaller acceptera att "förnimmandet av tillvaron" är varje människas rättighet. och att just hennes (dialogiska) identitetsbildning är berättigad till ett erkännande av samhället. Han applicerar denna slutsats på den kanadensiska Quebec-politiken. Men måste den inte också appliceras på bebyggelsepolitiken? Och kan den göra det utan att vi är tillbaka vid ett objektivi värdebegrepp i allmänhet och kunskaps- och upplevelsevärdena i synnerhet?

2.

Taylors slutsats innebär att ett rättvist och demokratiskt samhälle måste ta hänsyn till att individens identitetsbildning är avhängig av förhållanden som är samhälleliga (t. ex. förekomsten av ett visst levande språk) och som bara kan påverkas samhälleligt. Individens *kan* inte forma sin identitet monologiskt, inte leva autentiskt utan en delad kultur, lika lite som hon kan forma sitt språk i ensamhet (då är det inget språk).

Att samhället erkänner ens kultur och dess rätt att överleva är nödvändigt, säger Taylor. Detta borde också gälla den kultur som är manifesterad i bebyggelsemiljöer. De utgör det rum individerna rör sig i. Hur rummet skall se ut styr hon inte helt och hållet över själv. Mycket av det är kollektivt format och kulturellt tolkat. De samhälleliga fenomen som formar hennes rum påverkar på olika sätt vilka företeelser i livet hon uppmärksammar och ger en

betydelse. Den miljö hon flanerar i påminner henne om olika saker och berör henne på olika sätt beroende på dess egen utformning, på semiotiska koder hon mött och på hennes egen lärohistoria i övrigt.

Skall samhället på motsvarande sätt som Taylor menar skydda individens rätt till en god bebyggelsemiljö och vad betyder i så fall det? Det är uppenbart att livskvaliten är beroende av kvalitén i bebyggelsemiljön som individen inte kan skaffa sig på egen hand. Innebär Taylors ståndpunkt att individen har rätt att förnimma något särskilt i den kollektiva miljön, något som följaktligen kräver samhällelig reglering (eller borde föranleda var och en som individ en särskild individuell bebyggelsemoral)?

Det finns problem i Taylors bild. Ett är att det långt ifrån är entydigt vad en kultur är. Liksom språket förefaller kulturen djupt personlig. Ingens språk är den andres likt. Förmodligen finns inte två människor på jorden för vilka ens de enskilda begreppen har exakt samma innebörd och bouquet. Men de skilda betydelser olika personer ger uttrycken kan tyckas så nära varandra att den ena kan röra vid den andra likt två sfärer som rör sig långsamt utanpå varandra och vars fläckar, vågor eller partiklar också förändras inbördes och i förhållande till varandra men ändå kan korrespondera ungefärligt genom en livsviktig, ömsesidig ackommodation. Att Taylor inte diskuterar relationen mellan individen och den kultur hon har rätt att få erkänd medför att stora problem inte hanteras. Hur skall samhället hantera det faktum att företrädare för en kultur gör anspråk på att definiera den? Är det exempelvis en del av den kultur som måste erkännas

att kvinnor inom gruppen kan tvingas bära slöja eller giftas bort?

Enligt min mening måste lösningen vara mångfald. Det handlar om att så att säga markera en plats, ungefär som den ”negativa friheten”. Där någonstans, på den där fläcken, händer något som måste skyddas. Denna fläck skall inte formas och manipuleras utifrån något förment objektivt värdebegrepp. Men bebyggelsepolitiken kan bygga på erkännandet att den finns. På ett sätt kunde det jämföras med Voltaire’s krav på att individens frihet även om den används till något man tycker är dåligt, är värd det högsta offer en människa kan ge. Fläcken kan aktas och kan betraktas i ett liknande perspektiv som Berlin’s ”negativa frihet”¹⁶. Liksom negativ frihet, för Berlin, är ovillkorligt individuell: ingen annan har rätt att diktera den enskildes val, det är just det att hon själv väljer, som konstituerar den – är de viktigaste kulturhistoriska värdena de som är individuellt unika.

3.

Föreställningen att de högsta värdena i livet är djupt individuella har en lång historia. Att de viktigaste livskvaliteterna skulle kunna vara kommensurabla eller rent av standardiserade var något redan Aristoteles poliserade emot. Polemiken har för inte så länge sedan lyfts fram av den amerikanska filosofen Martha Nussbaum i en rad skrifter.¹⁷ Platon hade angripit människors vana att låta förnuftet störas av känslan, på ett sätt vi känner igen ”Du tänker bara känslomässigt”. Livet kan för Platon läggas till rätta för att skapa lycka. Människan har vissa givna behov och genom att med rationella medel tillfredsställa

dessa kan människor göras lyckliga. Med en sådan syn kan den rationella lyckan inte gärna vara en i Aten och en annan i Sparta. Platon uttryckte föreställningen att

många av de mest problematiska typerna av handlingsrationalitet orsakades av passioner som skulle kunna undanröjas eller oskadliggöras av en djupgående tro på värdenas kvalitativa homogenitet”
(Nussbaum)¹⁸

Platon tycks, liksom utilitaristerna, mena att komponenterna i det goda livet kan jämföras utifrån en gemensam måttstock.

Det ligger i föreställningen av mätbara och jämförbara värden att förlusten av ett värde alltid kan uppvägas eller ersättas, ungefär som ett bytesvärde kan det. Om människan tror att

det antingen endast finns en sak i termer av vilken alla värden är jämförbara, eller att det finns ett begränsat antal generella värden som etableras gång på gång och som alla nya fall nödvändigtvis är exempel på, flyr hon, genom att ta endera av dessa vägar, undan från det motsträviga och oförutseddas börda. Hon kommer att närma sig varje ny situation förberedd att se endast de inslag som hon redan vet hur hon skall överväga kring.¹⁹

Att förnimma heterogenitet och icke-utbytbarhet innebär ett problem, man blir känslig inför förluster.

Att betrakta en älskad människa (land, yrke, [bebyggelsemiljö]) inte som unik utan som en instans av en homogen generell föreställning är att

se den som potentiellt utbytbar mot ett annat liknande exemplar – om nu världen skulle ta ifrån oss den vi har.²⁰

Och tillägger Nussbaum:

Platons Diotima hävdar att det generellas företrädare framför det enskilda för med sig att de spänningar och bördor som är en del av planeringen av livet blir lättare att bära ... om världen berövar dig något du älskar är det sannolikt att andra ungefär lika värdefulla ersättningar kommer att finnas till hands.²¹

Aristoteles diskuterar hur en platonisk standardlycka skulle kunna se ut. Kan man definiera och mäta lyckan i termer av lust? frågar han. Men svaret är nej: inte ens lusten är ”något enhetligt som kan frambringas på ett kvalitativt homogent sätt genom många olika typer av aktiviteter”²². Nussbaum jämför Aristoteles syn med utilitarismens. Medan den senares mål och mått är slutresultatet, ofta definierat som ”tillfredsställelse”, (kanske man till och med kan säga *upplevelsen* av tillfredsställelse), söker Aristoteles en politik som sätter upp människors *kapacitet* att själva skapa ett gott liv som mål och mått för lycka. Tanken på en universell mänsklig lycka avvisas. I hans föreställning är människans aktivitet, själva skapandet i sig, den centrala beståndsdel i det goda livet. På så sätt måste han för att vara konsekvent, överlämna till människan själv att ge innehåll. Han hamnar, för att utnyttja Berlins uttryck, i ett negativt lyckobegrepp. Detta goda liv kräver ”materiella och institutionella förutsättningar” och att bidra till att upprätta sådana är det

Frank Lloyd Wrights Taliesin, Spring Green, Wisconsin 1925.

bästa samhället och enskilda kan göra för varandra.

Om lycka med Platon skulle definieras som njutning skulle mycket av det vi anser eftersträvansvärt i livet inte inkluderas. Njutning kan följaktligen inte tjäna som allomfattande moralisk måttstock.

Vi skulle fortfarande hysa omsorg om en massa saker också om de inte medförde någon njutning. Ta till exempel synen, minnet, vetandet och våra personliga förtjänster. Om olika njutningar nödvändigtvis är förknip-

pade med dem, spelar det ingen roll, för vi skulle vilja ha dem, också ifall det inte uppstod någon lustupplevelse ur dem, säger han.²³

Precis samma invändning måste rimligen kunna riktas mot upplevelse som basvärde för bebyggelsemiljöer. För min egen del skulle jag exempelvis gärna vilja att Frank Lloyd Wrights Taliesin fortsätter att existera även om jag aldrig varit där, aldrig upplevt huset och heller inte väntar mig att få göra det i framtiden. På motsvarande sätt hade jag satt stort värde på att bron

över Neretva i Mostar hade varit kvar och inte förstörts av de krigförande fast jag aldrig varit i Bosnien. Saker kan som en del miljöekonomer säger, ha ett existensvärde. Det var Aristoteles klar över.

Förnimmelsen av livet handlar, enligt Aristoteles, om att erfara det unika, att vara öppen för att byta perspektiv, låta sig överraskas eller som Charles Taylor skriver, att låta sitt perspektiv smälta samman med andras och på så sätt se saker på ett nytt sätt.

4.

Den platoniska och aristoteliska utgångspunkten får olika konsekvenser för den praktiska politiken. I det förra fallet eftersträvas den fulländade (men standardiserbara) upplevelsen. Konsekvensen av det senare blir att de viktigaste kulturhistoriska värdena är de som individen erövrar själv. En bebyggelsepolitik som räknar standardiserade upplevelser som det ena benet (vid sidan av kunskap) i kulturhistoriskt värde, missar det viktigaste. Att monumentet är representativt för en viss epok kan visserligen vara intressant, t. o. m. tillräckligt intressant för att det skall inverka på K-märkning och liknande. Men det är inte kunskapen om det representativa, och upplevelsen av det det homogeniserande som borde stå i centrum utan bebyggelsearevets betydelse i människans kapacitet att leva ett gott liv. I ett aristoteliskt perspektiv måste denna resurs erövras på ett nytt sätt av varje individ.

Inom ekonomisk teori utvecklades just nu ett växande intresse kring tanken att ekonomisk välfärd bör definieras inte i termer av den färdiga produkten, den mängd varor och tjänster individer kan skaffa sig utan i just termer av "capability". Harvardprofessorn Amartya Sen har sedan något tiotal år varit ledande i att analysera fram innebörden i ett sådant egentligen aristoteliskt synsätt. Det borde inte heller vara främmande för att tänka bebyggelsepolitik i sådana termer. Det går inte att på ett rättvist sätt beskriva de kulturhistoriska värdena i termer av färdiga produkter (t. ex. upplevelser). I Aristoteles anda borde målet vara att maximera individernas kapacitet att vinna livskvalitet i sin byggda miljö. Vad betyder ett sådant synsätt praktiskt?

Hur förs man till nya insikter och överraskningar som ökar ens livskvalitet? Om vi skall fortsätta med Aristoteles är det tydligt att han la en mycket stor vikt vid medmänniskornas roll som förmedlare av insikter och värden. Någon har sagt att bästa sättet att lära sig äta surströmming är i goda vänners sällskap. Jag kan inte överta andras insikter upplevelser etc. men de kan genom att förmedla en del av de värden de sett få mig uppmärksam på kvaliteter varmed jag kan skapa mitt eget kulturhistoriska värde. I enlighet med ett sådant synsätt skulle inte de byggda miljöerna skyddas av standardiserande skötsel- och användningsregler. Man skulle heller inte, t. ex. genom regler för byggnadsvårdsbidrag premiera en passiv hållning till användningen av det byggda. Tvärtom skulle horder av alla slags användare stimuleras att använda miljöerna och på alla sätt visa vilka värden de finner. Detta lössläppande kan låta katastrofalt. Men av en konsekvent aristotelisk politik skulle krävas att den såg till att resurser för den kapabla individen finns kvar även i framtiden. Den skulle kräva att ingrepp skulle vara reversibla och att artefakterna underhölls, något som knappast kan sägas ha gällt om alla de insatser den officiella bebyggelsevärden stått för. Det är ingen ny hållning. Reversibilitetskravet är naturligt och erkänt. Inför valet om man t. ex. vid en restaurering skall lyfta fram en renodlad ögonblicksbild från en tid eller en diakron process blir det naturligt att göra val men eftersträva reversibla lösningar.

Restaureraren kan inte ta fram allt. För att kvarlevor från en tid skall framträda måste ofta spåren från en annan tid förstöras (eller åtminstone osynlig-

göras). Som lösning ligger det nära till att eftersträva reversibla ingrepp. Det samma kan gälla alla möjliga andra typer av val.

Om många viljor (efter kunskapsbildning och kanske kontrakt) får påverka bebyggelsearevet ökar också sannolikheten att några av förhållningssätten kommer att visa sig hålla också inför framtida generationers krav.

En annan aspekt är att något måste överlåtas till människors egen tolkning. Det är inte rimligt att eftersträva en definitiv tolkning av livet i artefakten: naturligtvis skall korrekt historisk information ges men där bebyggelsehistorikens nödvändiga lakuner inte döljs. Byggnadernas ansikten kan gott lämnas i lite dunkel av samma skäl som Olof Lagercrantz bannlyser exakta ansiktsskildringar i skönlitteratur. Det måste lämnas plats åt betraktarens arbete. Att teaterensemblen inte uttolkat varje detalj i Shakespeares Othello behöver inte reducera upplevelsen av pjäsen. Tvärtom, att möta det outtalade och öppna gör det möjligt för lyssnaren att förhålla sig aktivt till pjäsen på ett annat sätt än om allt vore entydigt.

Det kulturhistoriska värdet skulle kunna sägas tillkomma som ett slags läroprocess, som en kedja där det ena mötet riktar uppmärksamheten på kvaliteter som kan göra det möjligt att se med andra ögon än tidigare också på andra objekt. Italo Calvino har i en novell, "Memoirs of Casanova", beskrivit ett slags förälskelsernas lärokedja. Han beskriver en man som ständigt möter nya kvinnor, lockas till dem för att han i dem ser tidigare kvinnor i hans liv men upptäcker mer. När han hos en ny kvinna upptäcker egenskaper som han älskat hos en annan,

blir han uppmärksam på henne och upptäcker också nya drag som inte fanns hos den första kvinnan:

I realized that I would be able to derive a double pleasure from Irma; that of pursuing through her the lost Dirce, and that of allowing myself to be surprised by an unfamiliar presence. Every desire traces a curve within us, a line that climbs, wavers, sometimes dissolves.²⁴

Erfarenheten av en plats, förmedlad till oss genom mötet med andra som skapat och förmedlat sina kulturhistoriska värden ger oss en ny utgångspunkt för att känna igen oss i och överraskas av en ny plats. Så skulle en aristotelisk syn kanske kunna beskrivas.

Med en sådan utgångspunkt borde också den levande människans avtryck i bebyggelsen lyftas fram. Vi behöver se tillverkarens och användarnas kännande händer. Detta visste på sätt och vis Ruskin. Hans försök att klargöra det kulturhistoriska värdet var intressant och märkligt på så sätt att han egentligen arbetade med två parallella kriterier för arkitekturens värde. Förutom det estetiska jag nämnde sökte han i arkitekturen spår av den fria skavan efter perfektion, ojämnheterna efter hans darrande hand inför frihetens storhet skulle känneteckna den goda arkitekturen. Genom spåren av människans fåfänga kamp för perfektion skulle de närvarandes uppmärksamhet riktas mot Gud, den fullkomliga vars storhet på detta sätt kunde anas. För min del i Calvinos anda tror jag

att det vore tillräckligt om den skulle kunna påminna oss om närvaron av "den andre". Hacket i 1600-talsbordet som använts som snickarbänk skulle då vara väl så viktiga som det representativa: moskén eller det autentiska opåverkade 1600-talsbordet. Det skulle vara som material för berättande människor emellan vi skulle se på kulturarvet: en mångfald i sättet att berätta om livet med artefakterna skulle då vara nödvändigt och centraliserade kriterier minimeras till det absolut nödvändiga.

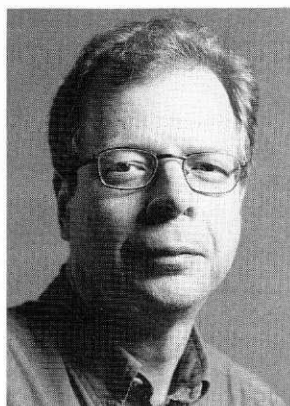
Låt de offentligt förvaltade artefakterna förvaltas av människor med många olika bakgrunder. Ge dem i uppdrag att framför allt tydliggöra sitt eget förhållande till artefakten. Understöd att både offentliga och privata historiska bebyggelsemiljöer befolkas av och formas av människor med all världens kulturella bakgrund, precis som de en gång var resultatet av en mängd kulturmöten. Vi behöver bebyggelseguider. De skulle ha till uppgift att på kontrakterade villkor formulerade utifrån restaureringsteorins erfarenheter av reversibilitet rusta upp bygganderna, vårda och underhålla artefakterna men framför allt sprida sina insikter och värderingar. Lars Jadelius argumenterade en gång för att Lorensbergs "vulgära och brokiga inslag" vid Götaplatsen i Göteborg borde åter på ett eller annat sätt. Det stod för en stor del av värdet med platsen. Ge oss en mångfald av tolkningar.²⁵ Så att de kulturhistoriska värdena kan framträda i all sin rikedom!

Noter

1. "Bron var byggd för att överleva oss", ur Slavenka Drakulic: "Balkan Express" (pocketupplagan).
2. Unnerbäck och Nordin 1995.
3. Detta vill jag emellertid inte utan vidare pådyvla Nordin och Unnerbäck.
4. Sjöberg 1992, Almevik-Fridén 1995.
5. Dvs. vad den välfärdsekonomisk teorin kallar kollektivgoden.
6. Se t. ex. någon vanlig grundläggande handbok i nationalekonomi! De här antydda problemen diskuteras med avseende på bebyggelsemiljöer i Almevik och Fridén a.a.
7. Berlin 1969.
8. A.a.s.133.
9. Taylor * 39.
10. A.a.s.41 BF:s kursivering.
11. Ib.
12. A.a.s.45.
13. A.a.s.67.
14. A.a.s.47.
15. A.a.s.60.
16. Berlin a.a.
17. Den viktigaste för mitt resonemang är Nussbaum 1995
18. A.a.s.42.
19. A.a.s. 60. BF:s kursivering.
20. Ib. BF:s tillägg.
21. Ib.
22. A.a.s.44.
23. A.a.s.45, Aristotle1982, Book 10, s.588, (1174a).
24. Calvino 1992
25. Jadelius 1992

Inledningsbild på sidan 44 av Ewamarie Herklint.

Fil. Dr. Bertil Fridén,
Avdelningen för kulturvård,
Institutionen för miljövetenskap och kulturvård,
Göteborg Universitet.

Litteratur

- ALMEVIK GUNNAR OCH BERTIL FRIDÉN: "Vad kostar ett kulturarv?" *Kulturmiljövård* 5–6 1995.
- ARISTOTLE IN TWENTY-THREE VOLUMES: *ix The Nichomachean Ethics*, London, William Heinemann Ltd, 1982.
- BERLIN ISAIAH: "Two Concepts of Liberty" (1958), in his: *Four Essays on Liberty*. Oxford, Oxford University Press 1969.
- CALVINO ITALO: *Numbers in the Dark*, London, Vintage 1992.
- DRAKULIC SLAVENKA: "Bron var byggd för att överleva oss", återgiven i Jerker Lundequists artikel "Kritikens kriterier" i *Nordisk Arkitekturforskning* 1994:2.
- JADELIUS LARS: "Götaplatsen – möjligheternas plats", *Nordisk Arkitekturforskning* 1992:4.
- NUSSBAUM MARTHA: "Urskillningen i förmimelsen – om privat och offentlig rationalitet", i *Känslans skärpa och tankens inlevelse – Essäer om etik och politik* Stockholm, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1995.
- SJÖBERG MICHAEL: Till *dekonstruktionen av kultur[miljö]vårdens värde metafysik* Examensarbete vid Göteborgs Universitet, Institutionen för kulturvård. 1992:II.
- TAYLOR CHARLES: *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg, Daidalos 1995.
- UNNERBÄCK AXEL: "Kulturhistoriskt värde?" med Erik Nordins inledning, *Kulturmiljövård* 1–2, 1995.

SPARA ca 250.000

JÄMFÖRT MED ATT KÖPA ETT BEGAGNAT HUS.

för ditt livs affär idag. Efter den 1 okt. blir det dyrare.

Räntebidrag till år 2000.	Du spar ca	70.000
Lägre fastighetsskatt i 10 år.	Du spar ca	75.000
Investeringsstöd före 1 okt-95	Du får ca	96.500
SUMMA		241.500*

essutom får du ofta halva driftskostnaden jämfört med ett begagnat hus.

Du slipper renoveringskostnader de första 10-12 år.

Du får 10 års konsumentskydd vid ev. byggfel. Allt detta ger dig en lägre månadskostnad i ett nybyggt hus.

Ring 031-69 10 20

gör vi en korrekt boendekostnadsräkning utifrån dina önskemål. Men skynda dig! Om några veckor kan det vara för sent.

Bilförmåner kan variera beroende på olika tomt- och huspris.

MODULENT

Gothia Småhus AB
031-69 10 20

Hyresmarknaden

Annonsörer ring 031-80 06 00
Fax 031-15 87 42

Bostadsrätter

SALJES

AUKTORISERAD MÄKLARSÄMPUNDET

1:a S. Guldheden - Nära Chalmers
Ca 39 kvm. Högt fritt läge med balk. Badrum med badkar. Bra för. Pris 165.000:-

2:a Prippeka tomten - Bo centralt!
Ljus och härlig lgh. Mkt bra skick. Stort badrum. Vän. 4/6. Vårterbalk. Garage. Pris 135.000:-

2:a Kungshöjd OBSI H: 1.604:-
Ca 54 kvm. Bra skick. Gördsig i väster. Lugnt läge. Vän. 4/5. Sekelskiftesfast. Gem. stor takterrass.

O. dusch, vrum i sovrum, matpl. o. minikök. Källare o. vindsförråd. Hyra 1.532:-

PARTILLE

I Björndammsterrassen ligger denna välutr. 3:a. Yta 86 kvm förd. på: hall, badr. m. tvättmask., klk, kök m. sep. matpl., v-rum o. 2 sovr. Balk. i söderläge. Garagepl. H: 4.543:-

Bengt Johansson
Tel. 26 66 87
- 20 år i branschen -

66 kvm. H: 4.316:-. Bör sest

B. Olsson
031-24 24 36

2:a JÄRNBROTT

Mycket välaktad o. ljus 2:a med balkong, 4:e vån. OBSI Avg.: 2.348:-/mån. inkl. värme.

HENRY HANSSONS FASTIGHETSBYRÅ 031-17 84 90

2:a N:e Johanneberg H: 2.150:-!

55 kvm med fint läge mot park. Allt i bra skick, parkett o. furugolv i hela lgh. Nyare kök och helkaklat badrum! Mkt bra Brf!

2:a Majorna, 64 kvm med hamnutsikt

En fin lgh med högt läge, sol och panoramasikt! Bra skick, stor balkong. H: 3.067:- inkl garage. Mkt bra Brf!

2 1/2:a Kungsladugård, hyra 1.537:-!!!

58 kvm på vån 3/3 i charmigt landsh.hus med trevligt läge! Fräscht kök med alla maskiner, slipade trägolv m.m. Skuldfriförening!

En fräsch lgh på 78 kvm. Högst upp på 3:e vån med söderbalkong. Kaklat badr. m. fönster. Bra kök. Trevlig gård. H: 2.711:-

3:a Skintebo, med bra läge!

72 kvm på vån 2/2 m. fritt läge och i bra skick! All maskinell utrustning bl.a. ny kyl/frys o. diskmaskin. Balk. S. H: 3.032:- inkl P-plats.

PER LAWE AB 031-12 22 22

AUKTORISERAD MÄKLARE

1:a Linné-Rosengatan!

38 kvm. Äldre charm m. högt till tak, stuck. o. fin park. Sovalkov. Kaklat badr, kokvrå. Bra läge på vån 3. H: 1.803:-. P: 260.000:-

1:a Kungsladugård - Hyra 900:-

38 kvm i renov. landsh.hus. Stort charmigt kök. Fräsch toa med dusch. Träggolv, pärtspont m.m. Idyllisk gård. Vån 2. P: 230.000:-

1:a Linné

53 kvm. Fint vitt kök. Helkaklat badrum. Stort rum ca 30 kvm m sovalkov. Högt ljus läge m. söderbalkong. Parkett P: 185.000:-

1:a Topp-2:a vid Redbergsparken

Mycket fin om 56 kvm med lugnt fritt läge. V-rum m. burspråk. Snyggt kök och badrum. Nya tapeter. Parkett. Pris: 150.000:-

2:a Linné-P:130.000:-

62 kvm. Vån 6 m. hiss o. utsikt över takåsarna. Balkong i söder. Snyggt vitt kök. Kaklat badrum. Bra v-rum m. parkett. H: 4.432:-

1:a Modern-2:a Linnégatan!

Nästan 70 kvm, vån 5, hiss. Stort kök, helk. badr, parkett, klädk., v-rum m. burspråk. Hög inre fond. Bör sest. Pris: 225.000:-

1:a City-3:a Stampen!

78 kvm. Modernt med fin luftig planlösning och stor balkong. Fint kök o. badr. Hög inre fond! Hyra 3.747:-. Pris: 295.000:-

1:a Vasastaden-våning!

92 kvm. V-rum, sovr., kammar + mkt stort kök och badrum! Parkett, furug., stuck., högt i tak, sydvästbalkong! Pris 595.000:-

1:a 3:a Kungshöjdgatan

90 kvm i toppskick! Vån. 3. Kak.ugn, stuck., takros., park. m.m. Helkakl. dusch., golv. Sep. gästtoa. Nytt kök o. vitvr. H: 2.900:-

VISAS IKVÄLL 18-18.30
Björndammsterrassen 14

Sävedalen 1:a

39,5 kvm m. sovalkov.
H: 2.300:-, lågt pris.

U. LARSSON
Tel. 26 21 77

10 - GRUPPEN
MÄKLARE I SAMARBETE

ATELÉVÅNING

Mitt i Masthugget, absolut unik atelévån, om 85 kvm. Gott om ljus via stor fönstervägg. Sep. sovr. Helkakl. badr. I övrigt öpp. planlös. Spiraltrappa upp till "loftterrass". Takhöjd 5,2 m. Beg. pris 485.000:-. Hyra 3.302:-. Visas efter överenskommelse. GP 1655. T. 031-16 67 00

TOMAS AHRE

HSB MÄKLARNA I MÖLNDAL

ÅBY

PONNYGATAN. Nyrenov. 1:a om 37 kvm. 2:a vån. Hyra 1.644:-. Pris 65.000:-. Stabil Brf.

Tel 031-776 84 00

MÖLNLYCKE

3:a, balkong, centr. H: 3.766:-
1:a, centralt. Hyra 1.751:-

KUNGSBACKA

BR-radhus 3 r.o.r., fina uteplatser. Beg. pris 95.000:-

ELMÄ FASTIGHETS- BYRÅ AB
GRENS 031-88 58 58

AUKTORISERAD MÄKLARE

FALKENBERG

- VILL DU BO NÄRA ÅN? -
Här bor du nära ån med sköna promenader och gångavstånd till centrum. En marklgh i radhus med 3 rok på 98 kvm. Härligt uterum o. liten trädgård. T. 0346-838 00

SYDENS FASTIGHETSBYRÅ

2:a centr. Mölndal

Fräsch gaveligh, 60 kvm på KNARRHÖGSG. Nytt kök, balk. 1 v, vån: 4/4. BRA FÖRENING! Nära till allt! H: 3.175:-

GRÄ
helf
lgr
Bet.
star
BR I
134
pris
1 r.
till
3:a
köl
1,5
T. ( )
1:a
ink
3:a
h.
2:a
sö
Kl
2:
Fil
vit
Ce